

NĂNG LỰC CHUYỂN NGỮ LIÊN VĂN HÓA: YẾU TỐ QUYẾT ĐỊNH CHẤT LƯỢNG BẢN DỊCH TRONG THỜI ĐẠI AI LÊ THU PHƯƠNG*

TÓM TẮT: Sự phát triển nhanh chóng của công nghệ dịch thuật bằng trí tuệ nhân tạo (AI) đang tạo ra những thay đổi căn bản trong hoạt động đào tạo biên dịch. Nghiên cứu đã khảo sát lỗi dịch thuật của sinh viên để tìm ra những năng lực tự thân và tách biệt với việc sử dụng các công cụ trí tuệ nhân tạo, ảnh hưởng thế nào đến chất lượng bản dịch. Sau khi xem xét bản dịch của ChatGPT, những lỗi phát sinh từ thiếu hụt năng lực ngôn ngữ và kiến thức chuyên ngành được cải thiện rõ rệt, ngược lại, những lỗi sơ yếu kém năng lực chuyển ngữ liên văn hóa xuất hiện dày đặc. Từ đó tìm ra năng lực chuyển ngữ liên văn hóa là yếu tố quyết định chất lượng bản dịch trong thời đại AI. Nghiên cứu đề xuất điều chỉnh chương trình đào tạo: chuyển trọng tâm từ “giải mã cú pháp” sang “giải mã văn hóa”, tăng cường bài tập nhận diện/ hiệu đính (post-editing) về sắc thái giao tiếp và nghi thức xã hội, đồng thời củng cố nền tảng ngôn ngữ chuyên môn và hướng dẫn sử dụng AI có trách nhiệm. Những đề xuất này nhằm hài hòa năng lực con người và công nghệ, nâng cao chất lượng dịch thuật trong kỉ nguyên AI.

TỪ KHÓA: Năng lực dịch thuật; công cụ dịch thuật AI; đào tạo dịch thuật.

NHẬN BÀI: 03/10/2025.

BIÊN TẬP-CHỈNH SỬA-DUYỆT ĐĂNG: 11/05/2026

1. Đặt vấn đề

Trong thế kỉ XXI, ngành dịch thuật đã bước vào một kỉ nguyên hoàn toàn mới với sự xuất hiện và trỗi dậy mạnh mẽ của trí tuệ nhân tạo (AI). Các công cụ dịch máy hiện đại không ngừng cải tiến, cho phép xử lí ngôn ngữ tự nhiên với tốc độ chưa từng có và đạt độ chính xác ngữ pháp/ từ vựng cao, đe dọa thay thế một phần lớn công việc dịch thuật truyền thống. Tuy nhiên, sự phát triển này đã vô tình tạo ra một lỗ hổng chất lượng đáng kể: khả năng xử lí văn hóa và sắc thái giao tiếp. Dịch máy có thể chuyển đổi cấu trúc câu, nhưng thường xuyên thất bại trong việc giải mã các ẩn ý văn hóa, các thành ngữ địa phương, các hàm ý xã hội, hoặc các sắc thái cảm xúc tinh tế-những yếu tố làm nên chất riêng và chiều sâu của một bản dịch chất lượng cao.

Điều này đặt ra một vấn đề cấp thiết: Làm thế nào để bản dịch với sự trợ giúp của AI có thể đảm bảo về mặt văn hóa và sắc thái cảm xúc? Vấn đề nằm ở chỗ, dù công nghệ phát triển đến đâu, dịch thuật không đơn thuần là việc thay thế từ ngữ mà nó luôn là quá trình chuyển giao ý nghĩa liên văn hóa. Sự thiếu hụt này chỉ ra vai trò không thể thay thế của năng lực chuyển ngữ liên văn hóa của dịch giả. Do đó, nghiên cứu này được thực hiện nhằm tập trung làm rõ vai trò then chốt của năng lực chuyển ngữ liên văn hóa như một bộ lọc văn hóa và yếu tố quyết định chất lượng bản dịch, từ đó khẳng định vị thế bền vững của dịch giả chuyên nghiệp trong bối cảnh AI đang làm thay đổi căn bản cục diện ngành dịch thuật.

Tính cấp thiết của nghiên cứu càng trở nên rõ rệt trong lĩnh vực đào tạo dịch thuật Hàn - Việt. Mối quan hệ kinh tế, văn hóa và ngoại giao sâu sắc giữa Hàn Quốc và Việt Nam đã tạo ra một nhu cầu dịch thuật khổng lồ, không chỉ giới hạn ở văn bản kĩ thuật hay thương mại, mà còn mở rộng sang các lĩnh vực giàu sắc thái văn hóa như truyền thông, giải trí, và văn học. Đáng báo động hơn, một khảo sát nội bộ gần đây chỉ ra rằng có tới 60% sinh viên đã sử dụng ChatGPT như một công cụ dịch thay thế để hoàn thành bài tập trong các tiết học biên dịch.

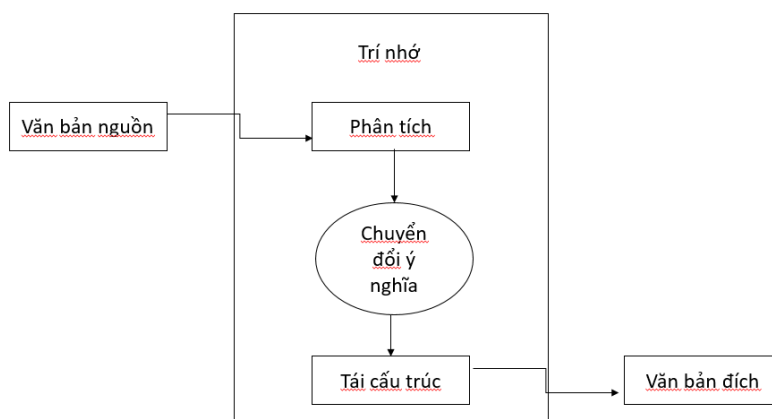
*Trường Đại học Ngoại ngữ - Đại học Quốc gia Hà Nội; Email: lethuphuong@vnu.edu.vn

Do đó, nghiên cứu này có vai trò then chốt trong việc định hình lại nội dung giảng dạy dịch thuật Hàn - Việt để huyền trọng tâm từ việc dạy ngôn ngữ đơn thuần sang việc bồi dưỡng tư duy giải mã văn hóa và kỹ năng thích ứng bối cảnh. Ngoài ra nghiên cứu cũng khẳng định vai trò của dịch giả là chuyên gia văn hóa: Chỉ có dịch giả mới có thể sử dụng năng lực chuyển ngữ liên văn hóa để "nội địa hóa" (localization) bản dịch, đảm bảo thông điệp Hàn Quốc được truyền tải trọn vẹn và phù hợp nhất với tâm lý tiếp nhận của người Việt Nam.

2. Cơ sở lý luận

2.1. Mô hình ba bước dịch thuật

Quá trình dịch thuật là một hoạt động nhận thức phức tạp, không chỉ đòi hỏi sự thành thạo ngôn ngữ mà còn cả hiểu biết sâu sắc về văn hóa và bối cảnh. Để hệ thống hóa quy trình này, nghiên cứu dựa trên mô hình ba bước dịch thuật của Roger T. Bell (1991). Mô hình này xem người dịch như một "bộ xử lý thông tin" và nhấn mạnh quá trình chuyển đổi liên văn hóa thông điệp. Ba bước cốt lõi, đều diễn ra trong trí nhớ (memory) của dịch giả để thành văn bản đích hoàn chỉnh, bao gồm: 1) Phân tích (Analysis) văn bản nguồn; 2) Chuyển đổi ý nghĩa (Transfer) sang cấp độ ý niệm; 3) Tái cấu trúc (Synthesis). Mô hình này làm cơ sở để phân tích những năng lực tự thân của dịch giả khi không có sự can thiệp của các phần mềm trí tuệ nhân tạo.

Sơ đồ. Mô hình 3 bước dịch thuật của Roger T. Bell (1991)

Mô hình ba bước của Bell được vận dụng cụ thể để phân tích tiến trình dịch một câu khảo sát. Ví dụ: 그 동료가 저한테 감정이 있어서 그런지 아까부터 저를 계속 쳐다보고 있다.

Bước 1. Phân tích: người dịch phải giải mã chính xác sắc thái tiêu cực của cụm từ (ví dụ: “감정이 있다” mang nghĩa ác cảm, thay vì cảm tình).

Bước 2. Chuyển ngữ: yêu cầu lựa chọn cách diễn đạt trong ngôn ngữ đích (tiếng Việt) để duy trì sắc thái nghi ngờ, khó chịu đó ("có thành kiến gì với tôi").

Bước 3. Tái cấu trúc nhằm tạo ra một câu dịch tự nhiên, mạch lạc, và phù hợp với phong cách giao tiếp: Không biết có phải người đồng nghiệp kia có thành kiến gì với tôi không mà này giờ cứ nhìn tôi chằm chằm..

Việc phân tích theo mô hình Bell giúp nhận diện rõ ràng vị trí phát sinh lỗi trong quá trình dịch. Lỗi có thể xuất hiện ở bước phân tích do không nhận diện được sắc thái văn hóa hoặc ngữ cảnh; ở bước chuyển đổi do lựa chọn sai cách chuyển tải ý niệm; hoặc ở bước tái cấu trúc do diễn đạt thiếu tự nhiên, gượng gao trong ngôn ngữ đích. Dựa trên việc phân loại các lỗi hiển hiện trên bề mặt văn bản vào mô hình trên, có thể phân tích được những năng lực tự thân nào là các yếu tố ảnh hưởng đến chất lượng bản dịch.

2.2. Các hướng tiếp cận đánh giá bản dịch

Trong việc đánh giá và đo lường chất lượng bản dịch, tồn tại hai hướng tiếp cận chính: *Toàn thể* (Holistic/Functional) và *Phân tích* (Analytical/Error).

Hướng tiếp cận *Toàn thể* đánh giá bản dịch như một thực thể tổng thể dựa trên ấn tượng chung về hiệu quả giao tiếp và tính tự nhiên (Corder, 1971; House, 1997). Tuy nhiên, phương pháp này bị hạn chế bởi tính chủ quan và không cung cấp phản hồi chi tiết về sai sót. Ngược lại, hướng tiếp cận *Phân tích* được lựa chọn trong nghiên cứu này do tính phù hợp với mục tiêu xác định mối quan hệ giữa năng lực dịch và chất lượng bản dịch. Phát triển từ ngôn ngữ học ứng dụng (Corder, 1973), hướng tiếp cận này yêu cầu phân tách bản dịch thành các tiêu chí cụ thể (từ vựng, ngữ pháp, ngữ dụng, văn hóa, v.v.) để tiến hành đánh giá chi tiết. Theo Corder (1973), lỗi không chỉ là sai sót mà còn là dấu hiệu phản ánh quá trình tiếp nhận và xử lý thông tin ngôn ngữ của người học. Việc phân tích lỗi chi tiết giúp người dạy và người học nhận diện chính xác các điểm yếu (Melis & Albir, 2001), từ đó hỗ trợ điều chỉnh phương pháp học tập và chiến lược dịch một cách hệ thống.

Với mục tiêu nghiên cứu không chỉ dừng lại ở việc đánh giá đạt/ không đạt mà còn là nhận diện, phân loại lỗi và suy luận nguyên nhân liên quan đến năng lực dịch, nghiên cứu này vận dụng hướng tiếp cận phân tích.

2.3. Về dịch thuật với ChatGPT

Việc lựa chọn ChatGPT làm phần mềm đối chiếu trong nghiên cứu này xuất phát từ hai lý do chính. Thứ nhất, từ một khảo sát nội bộ cho thấy hơn 60% sinh viên sử dụng ChatGPT như công cụ dịch thuật chính trong quá trình học tập, phản ánh mức độ phổ biến và ảnh hưởng thực tiễn của phần mềm này trong môi trường đào tạo. Thứ hai, ChatGPT đại diện cho thế hệ công cụ dịch thuật AI hiện đại với khả năng xử lý ngôn ngữ tự nhiên mạnh mẽ, không chỉ dừng lại ở mức dịch tự động cơ bản mà còn có thể cung cấp các phương án diễn đạt đa dạng. Do đó, việc lấy ChatGPT làm đối tượng phân tích và đối chiếu vừa bảo đảm tính thực tiễn, vừa giúp làm rõ những ưu điểm và hạn chế điển hình của dịch thuật AI trong bối cảnh đào tạo dịch thuật hiện nay.

ChatGPT, một mô hình AI tiên tiến do OpenAI phát triển, được ra mắt vào năm 2022 và được công nhận rộng rãi về khả năng bắt chước khả năng nhận thức của con người (Godwin-Jones, 2022). Mô hình này, được huấn luyện trên khối lượng dữ liệu khổng lồ, nổi bật với khả năng tạo ra các văn bản và bản dịch mạch lạc, có ngữ cảnh và tự nhiên. Một số nghiên cứu đã ca ngợi hiệu suất của AI, thậm chí cho rằng, nó có thể sánh ngang hoặc vượt trội hơn các hệ thống dịch máy khác, tạo ra các bản dịch chính xác, logic, và đạt tiêu chuẩn chuyên nghiệp cao (Larroyed, 2023; Gao et al., 2023). Những đánh giá tích cực này đã làm dấy lên những đồn đoán rộng rãi, bao gồm cả tuyên bố rằng công nghệ AI có tiềm năng thay thế dịch giả con người trong tương lai gần (Felten et al., 2023).

Tuy nhiên, bên cạnh những đánh giá lạc quan, tồn tại những quan điểm trái chiều và mối quan ngại sâu sắc. Một số học giả nghi ngờ về khả năng của AI trong việc xử lý các nội dung phức tạp hoặc mang tính chuyên ngành cao như tài liệu pháp lý, báo cáo y tế, hoặc thuật ngữ văn học (Khoshafah, 2023). Hạn chế này càng rõ rệt đối với những ngôn ngữ có nguồn tài nguyên hạn chế, dù mô hình có thể đạt chất lượng dịch rất cạnh tranh cho các ngôn ngữ phổ biến (Hendy et al., 2023).

3. Phương pháp nghiên cứu

Nghiên cứu này áp dụng phương pháp nghiên cứu hỗn hợp, kết hợp khảo sát thực nghiệm với phân tích đối chiếu, nhằm xác định Năng lực Chuyển ngữ Liên văn hóa là yếu tố quyết định chất lượng bản dịch. Dữ liệu chính được thu thập từ bản dịch của 197 sinh viên ngành Ngôn ngữ Hàn Quốc định hướng Biên phiên dịch của các trường đại học trên toàn quốc, sử dụng bài khảo sát yêu cầu dịch 43 câu sang hai chiều ngôn ngữ Hàn - Việt. Các lỗi trong bản dịch của sinh viên được phân loại dựa trên mô hình ba bước dịch thuật của Bell (1991), từ đó phát hiện các năng lực tự thân là yếu tố ảnh hưởng đến chất lượng bản dịch của sinh viên. Các sinh viên được yêu cầu không sử dụng các công cụ hỗ trợ để thực hiện khảo sát này nhằm đảm bảo các năng lực được xem xét chỉ nằm trong phạm vi các năng lực tự thân, tương ứng với quá trình xảy ra trong trí nhớ (memory) của người dịch.

Song song với đó, một khảo sát nội bộ cho thấy 60% sinh viên sử dụng ChatGPT để dịch thay trong các giờ học Biên dịch, nghiên cứu đã lấy Chatgpt làm đối tượng đại diện cho các phần mềm trí tuệ nhân tạo, tiến hành phân tích đối chiếu bằng cách đưa cho ChatGPT dịch 43 câu hỏi khảo sát. Thông qua việc thống kê lỗi sai của ChatGPT, nghiên cứu tìm ra năng lực thiếu sót nhất của AI. Sự đối chiếu này là cơ sở vững chắc để luận giải ra đâu là yếu tố làm nên sự khác biệt, quyết định chất lượng bản dịch, đặc biệt trong bối cảnh người học đang phụ thuộc quá nhiều vào công cụ AI.

4. Kết quả nghiên cứu

4.1. Các yếu tố tự thân ảnh hưởng đến chất lượng bản dịch

Kết quả phân tích đã khẳng định rằng chất lượng bản dịch là sự cộng hưởng của ba nhóm năng lực cốt lõi. Phân tích thống kê cho thấy cả ba yếu tố là năng lực ngôn ngữ, kiến thức chuyên ngành, và năng lực chuyển ngữ liên văn hóa đều có mối quan hệ mật thiết và không thể tách rời xuyên suốt quá trình dịch thuật.

Năng lực ngôn ngữ được xác định là yếu tố nền tảng và bao trùm, có sự liên hệ chặt chẽ với chất lượng bản dịch. Năng lực này quyết định khả năng giải mã chính xác thông điệp từ văn bản nguồn và khả năng tái tạo mượt mà, chuẩn xác về ngữ pháp, cú pháp, và từ vựng trong ngôn ngữ đích (đặc biệt quan trọng đối với cặp ngôn ngữ có cấu trúc khác biệt lớn như Hàn-Việt). Thiếu hụt năng lực này trực tiếp gây ra các lỗi hiểu sai và lỗi diễn đạt gượng gạo, ví dụ như câu nguồn tiếng Hàn *내일 다시 오마* mang ý nghĩa “Ngày mai tôi lại đến mà”, nhưng do hạn chế về năng lực ngôn ngữ nên sinh viên không biết ý nghĩa của ngữ pháp “-마”, dẫn đến việc dịch sai nghĩa sang “Ngày mai đừng đến nữa”.

Nghiên cứu chỉ ra năng lực chuyển ngữ liên văn hóa là một yếu tố có tác động mạnh mẽ đến chất lượng bản dịch, khẳng định đây là khả năng then chốt cho phép dịch giả bắc cầu hiệu quả giữa hai hệ thống văn hóa. Năng lực này quyết định sự thành công của việc xử lý các yếu tố ngữ dụng (mức độ lịch sự, sắc thái biểu cảm) và các đơn vị tương đương văn hóa (thành ngữ, tục ngữ) để đảm bảo tính tự nhiên và hiệu quả giao tiếp. Đây là yếu tố phân biệt bản dịch đạt yêu cầu và bản dịch chất lượng cao. Ví dụ:

두 분이 사귄 지 2년이 넘은 것 같은데 언제쯤 국수를 먹여 주실 건가요?.

Câu này có thành ngữ: 국수를 먹여 주다.

Nghĩa đen: Hai người quen nhau 2 năm rồi đấy, bao giờ cho chúng tôi ăn mì đây?

Người thiếu năng lực chuyển ngữ liên văn hóa sẽ dịch thành ngữ này thành: “bao giờ cho ăn mì” hoặc dịch sát nghĩa là “bao giờ đám cưới”. Dù bản dịch “bao giờ đám cưới” truyền tải đúng hàm ý thông báo, nó lại bỏ quên sắc thái văn hóa và sự trêu đùa hóm hỉnh có trong câu nguồn. Sự ăn ý văn hóa cần được nội địa hóa thành một cách diễn đạt tương đương, thân mật và giàu văn hóa Việt Nam như “bao giờ cho chúng tôi ăn kẹo đây” thì mới đảm bảo truyền tải trọn vẹn sắc thái giao tiếp và khiến người đọc Việt Nam tiếp nhận một cách tự nhiên.

Kiến thức chuyên ngành là yếu tố còn lại, đóng vai trò thiết yếu trong việc đảm bảo tính chính xác chuyên môn. Phân tích lỗi cho thấy sự khác biệt đáng kể về tỉ lệ lỗi giữa các nhóm sinh viên có và không có nền tảng kiến thức liên quan (ví dụ: kinh tế, luật). Sự thiếu hụt kiến thức chuyên ngành dẫn đến việc hiểu sai các khái niệm cốt lõi hoặc lựa chọn sai thuật ngữ, làm giảm nghiêm trọng giá trị thực tiễn của bản dịch. Ví dụ:

Khi dịch cụm từ “*lãi suất thả nổi*”, gần 50% sinh viên đã chọn dịch là 유동금. Mặc dù 유동 mang ý nghĩa là “lưu động, linh hoạt”, gần với khái niệm “thả nổi”, cách dịch này lại không được chấp nhận trong lĩnh vực tài chính ngân hàng. Trong khi đó, thuật ngữ chính xác và tiêu chuẩn trong tiếng Hàn để chỉ “lãi suất thả nổi” phải là 변동금리.

Có thể thấy, kết quả nghiên cứu khẳng định rằng, chất lượng bản dịch là kết quả của sự tương tác và mức độ thành thạo đồng thời của ba nhóm năng lực trên. Hạn chế ở bất kỳ khía cạnh nào cũng sẽ dẫn đến các loại lỗi đa dạng, từ đó tác động trực tiếp đến tính chính xác, trung thực, tự nhiên và hiệu

qua giao tiếp của bản dịch. Phát hiện này là cơ sở vững chắc tìm ra những năng lực mà dịch thuật AI có thể đáp ứng cao hơn con người và ngược lại.

4.2. Lỗi xuất hiện trên bản dịch của Trí tuệ nhân tạo AI

43 câu khảo sát đã được đưa vào Chatgpt sử dụng câu lệnh:

“Hay dịch các câu sau đây sang tiếng Việt/ tiếng Hàn”.

Kết quả cho thấy sự phân biệt rõ ràng giữa các nhóm năng lực, cụ thể chia làm hai hướng: ChatGPT thể hiện độ chính xác cao về mặt cấu trúc ngữ pháp và từ vựng, hầu như không mắc các lỗi hiển hiện về mặt ngôn ngữ, cho thấy độ hoàn thiện về năng lực ngôn ngữ và kiến thức chuyên ngành của Chatgpt là một sự thật không cần bàn luận thêm. Tuy nhiên, các lỗi nghiêm trọng và mang tính hệ thống lại tập trung hoàn toàn vào lỗi văn hóa và ngữ dụng.

Các lỗi này phản ánh sự thiếu khả năng giải mã các lớp ý nghĩa sâu hơn và sự bất lực trong việc đạt được tính tương đương chức năng và văn hóa. Ví dụ:

Khi dịch ẩn dụ “*Mặt đỏ như gấc*”, ChatGPT đã dịch nghĩa đen từ “gấc” thành “박쥐처럼 새빨갳다” (*mặt đỏ như con dơi*), tạo ra một hình ảnh không tương đương và khó hiểu trong văn hóa đích.

Tương tự, thành ngữ “*Giao trứng cho ác*” dịch thành “달걀을 악어에게 맡기다” (Giao trứng cho cá sấu); trong khi đó, tiếng Hàn là “고양이에게 생선을 맡기다” (Giao cá cho mèo). Đây là những minh chứng rõ ràng cho việc AI không thể tìm kiếm đơn vị tương đương văn hóa dù đã làm rất tốt bước phân tích văn bản nguồn.

Ngoài ra, ChatGPT cũng bộc lộ những hạn chế trong việc xử lý ngữ dụng và bối cảnh. Khi dịch câu chứa yếu tố địa lý-văn hóa, ví dụ: “gió Lào”, AI chỉ thực hiện phiên âm thành “라오스 바람” (Gió Laos) mà không áp dụng thuật ngữ tương đương là “남서풍” hoặc bổ sung bối cảnh, làm giảm tính chính xác chuyên biệt của bản dịch. Nghiêm trọng hơn, khi dịch cụm từ “*감정이 있다*” (Hàn) trong ngữ cảnh tiêu cực thành “có tình cảm”, ChatGPT đã sai lệch hoàn toàn sắc thái cảm xúc và thông điệp cốt lõi của câu. Tương tự, việc dịch cụm ẩn dụ xã hội “*국수를 먹여 주실건가요?*” (nghĩa đen “ăn mì”, chỉ việc kết hôn) thành “ăn mừng đám cưới” mà không sử dụng cụm tương đương mang tính ngữ dụng cao trong tiếng Việt là “*ăn kẹo/ chè*” cũng cho thấy AI thiếu sự linh hoạt trong lựa chọn từ vựng phù hợp với bối cảnh giao tiếp.

AI, cụ thể là ChatGPT, chỉ dừng lại ở việc chuyển ngữ bề mặt-tức là xử lý thông tin ở cấp độ từ vựng và cấu trúc câu. Nó hoàn toàn không thể thực hiện chuyển ngữ sâu, một quá trình đòi hỏi sự nhạy cảm văn hóa sâu sắc và khả năng linh hoạt ngữ dụng mà chỉ dịch giả mới có.

4.3. Yếu tố quyết định chất lượng bản dịch trong thời đại AI

Trong bối cảnh nghiên cứu, khi phân tích bản dịch do công cụ AI thực hiện, có thể nhận thấy rằng lỗi văn hóa và lỗi ngữ dụng gần như là những dạng lỗi duy nhất và nổi bật nhất. Điều này cho thấy, mặc dù AI đã đạt được những tiến bộ vượt bậc trong việc xử lý ngôn ngữ và giảm thiểu các lỗi liên quan đến cú pháp hay từ vựng, nhưng vẫn tồn tại một khoảng cách rất lớn trong năng lực xử lý các yếu tố liên văn hóa. Năng lực chuyển ngữ liên văn hóa, do đó, nổi lên như một năng lực cốt lõi mà AI còn thiếu sót và khó có khả năng vượt qua con người. Các lỗi này phản ánh một cách rõ rệt khoảng cách năng lực giữa máy móc và con người, đặc biệt là trong việc tái hiện bối cảnh giao tiếp, sắc thái văn hóa, và ý nghĩa xã hội tiềm ẩn trong ngôn bản.

Hơn thế nữa, năng lực chuyển ngữ liên văn hóa không chỉ được xem như một kỹ năng dịch thuật đơn thuần, mà còn là đặc quyền mang tính nhân bản, bắt nguồn từ trải nghiệm sống cá nhân, sự tích lũy tri thức văn hóa - xã hội, cũng như khả năng đồng cảm và trí tuệ cảm xúc mà con người sở hữu. Đây là những yếu tố mà AI, với bản chất dựa trên mô hình dữ liệu và xác suất, khó có thể tái hiện một cách đầy đủ và chính xác. Chính sự khác biệt này đã khẳng định rằng năng lực chuyển ngữ liên văn hóa là nhân tố then chốt, quyết định trực tiếp đến chất lượng bản dịch trong thời đại AI.

Từ góc độ này, vai trò của dịch giả con người được khẳng định không chỉ ở khía cạnh kỹ thuật dịch thuật, mà còn ở vai trò cầu nối văn hóa, người kiến tạo ý nghĩa và điều chỉnh diễn ngôn phù hợp

với bối cảnh xã hội và giao tiếp. Do đó, năng lực chuyển ngữ liên văn hóa vừa là thách thức lớn nhất đối với sự phát triển của công nghệ dịch máy, vừa là minh chứng cho giá trị không thể thay thế của dịch giả con người trong thế giới ngày nay, khi sự giao thoa và tương tác văn hóa ngày càng trở nên đa dạng và phức tạp.

4.4. Đề xuất nội dung giảng dạy và học tập

Trong bối cảnh công nghệ dịch thuật bằng trí tuệ nhân tạo ngày càng phát triển và được sử dụng rộng rãi, nhiệm vụ của giảng dạy Biên dịch cơ bản không còn dừng lại ở việc rèn luyện năng lực giải mã ngôn ngữ theo nghĩa hẹp. Thay vào đó, chương trình đào tạo cần điều chỉnh theo hướng cân bằng giữa việc tận dụng ưu thế của AI và việc bồi dưỡng năng lực tự thân của người học, nhằm hình thành bản lĩnh nghề nghiệp vững chắc trong kỉ nguyên số.

Về phía giảng viên, bên cạnh việc thừa nhận và khai thác lợi ích của dịch thuật AI, trọng tâm giảng dạy cần chuyển từ “giải mã cú pháp” sang “giải mã văn hóa”. Cụ thể, giảng viên cần chú trọng phân tích và lí giải những lỗi ngữ dụng và văn hóa mà AI thường mắc phải. Các hoạt động học tập nên khai thác những ví dụ đa dạng về nghi thức giao tiếp, thành ngữ biểu cảm, và hàm ý xã hội, giúp sinh viên rèn luyện kĩ năng nhận diện và chuyển đổi sắc thái giao tiếp. Dù vậy, ở giai đoạn đầu của đào tạo dịch thuật, giảng viên không nên đi xa hơn khỏi nhiệm vụ củng cố nền tảng ngôn ngữ và kiến thức chuyên ngành cơ bản. Song song với đó là liên tục nhắc nhở và hướng dẫn sinh viên sử dụng AI một cách có trách nhiệm - coi AI là công cụ hỗ trợ chứ không phải công cụ thay thế.

Về phía sinh viên, phương pháp học tập cũng cần có sự dịch chuyển từ việc ghi nhớ đơn thuần sang phân tích bối cảnh và xử lí chiều sâu. Trước hết, sinh viên phải coi mình là “chuyên gia văn hóa” và là người kiểm soát chất lượng cuối cùng. Thay vì để AI dịch thay - thực trạng mà hơn 60% người học đang mắc phải - sinh viên nên sử dụng bản dịch máy như một “bản nháp thô” để tập trung vào kĩ năng hiệu đính (post-editing), đặc biệt ở các khía cạnh văn hóa và sắc thái ngữ dụng. Thứ hai, sinh viên cần củng cố kiến thức nền tảng chuyên môn và ngôn ngữ nhằm tránh lỗi suy diễn thuật ngữ, đảm bảo tính chính xác trong các văn bản dịch cơ bản. Cuối cùng, việc rèn luyện thói quen phân tích bối cảnh xã hội và ý định giao tiếp của văn bản gốc là điều kiện thiết yếu để phát triển năng lực chuyển ngữ liên văn hóa - yếu tố then chốt quyết định chất lượng bản dịch và cũng là “lá chắn” bền vững trước sự tiến bộ nhanh chóng của công nghệ AI.

5. Kết luận

Có thể khẳng định rằng, sự phát triển mạnh mẽ của công nghệ dịch thuật AI vừa mở ra cơ hội vừa đặt ra thách thức đối với hoạt động đào tạo biên dịch cơ bản. AI giúp gia tăng tốc độ và hiệu quả dịch thuật, nhưng đồng thời cũng bộc lộ những hạn chế rõ rệt ở cấp độ văn hóa, ngữ dụng và sắc thái giao tiếp. Chính vì vậy, nhiệm vụ cốt lõi của giảng dạy biên dịch trong bối cảnh hiện nay là định hình một cách tiếp cận cân bằng: tận dụng AI như công cụ hỗ trợ, song song với việc bồi dưỡng năng lực phân tích, phân biện và sáng tạo của người học.

Để đạt được mục tiêu này, giảng viên cần điều chỉnh trọng tâm giảng dạy từ giải mã ngôn ngữ thuần túy sang giải mã văn hóa, trang bị cho sinh viên khả năng xử lí các yếu tố liên văn hóa và đảm bảo tính phù hợp của bản dịch trong ngữ cảnh đích. Đồng thời, sinh viên cần thay đổi phương pháp học tập theo hướng chủ động, coi mình là người kiểm soát chất lượng cuối cùng, phát triển kĩ năng hiệu đính và năng lực chuyển ngữ liên văn hóa.

Sự kết hợp hài hòa giữa công nghệ và năng lực tự thân của người dịch sẽ tạo ra thể hệ dịch giả không chỉ thành thạo về ngôn ngữ mà còn vững vàng trong tư duy văn hóa, đủ khả năng thích ứng với bối cảnh toàn cầu hóa và những biến động nhanh chóng của công nghệ. Đây chính là định hướng chiến lược để đào tạo dịch giả chuyên nghiệp trong kỉ nguyên AI.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Corder, S. P. (1971), Idiosyncratic dialects and error analysis. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, 9(2), 147–160.
2. Corder, S. P. (1973), *Introducing applied linguistics*. Harmondsworth: Penguin.

3. Felten, E., Raj, M., & Seamans, R. (2023), How will language modelers like ChatGPT affect occupations and industries? arXiv preprint arXiv:2303.01157. <https://arxiv.org/abs/2303.01157>
4. Gao, J., Zhao, H., Yu, C., & Xu, R. (2023), Exploring the feasibility of ChatGPT for event extraction. arXiv preprint arXiv:2303.03836. <https://arxiv.org/abs/2303.03836>.
5. Godwin-Jones, R. (2022). Partnering with AI: Intelligent writing assistance and instructed language learning. *Language Learning & Technology*, 26(2), 5–24. <https://doi.org/10.125/73468>.
6. House, J. (1997). *Translation quality assessment: A model revisited*. Tübingen: Narr.
7. Larroyed, A. (2023). Redefining patent translation: The influence of ChatGPT and the urgency to align patent language regimes in Europe with progress in translation technology. *GRUR International*, 72(11), 1009–1017. <https://doi.org/10.1093/grurint/ikad121>.
8. Melis, N., & Hurtado Albir, A. (2001), Assessment in translation studies: Research needs. *Meta: Journal des traducteurs*, 46(2), 272–287. <https://doi.org/10.7202/003624ar>.

**Intercultural translingual competence:
a determining factor in translation quality in the age of AI**

Abstract: The rapid development of artificial intelligence (AI) translation technology is fundamentally transforming translator training. This study examined students' translation errors to identify the intrinsic competencies—separate from AI tool usage—that influence translation quality. After reviewing translations produced by ChatGPT, it was found that errors stemming from deficiencies in linguistic ability and subject knowledge were significantly reduced. In contrast, errors caused by weak intercultural transfer competence appeared more frequently. This finding highlights intercultural transfer competence as the decisive factor in translation quality in the AI era. Accordingly, the study proposes adjustments to translation curricula: shifting the focus from “syntactic decoding” to “cultural decoding,” strengthening post-editing exercises targeting communicative nuance and social conventions, while consolidating subject-specific language foundations and promoting responsible AI use. These recommendations aim to harmonize human competence with technology and enhance translation quality in the age of AI.

Key words: Translation competence; AI translation tools; translator training.